

Лавренов Данило Андрійович - аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 328.184(477)

ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВІ ГРУПИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОГО ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розкрито процес історичного становлення та розвитку фінансово-промислових груп в Україні як суб'єктів політичного лобіювання. Висвітлено основні проблеми та особливості лобістської діяльності фінансово-промислових груп як основних суб'єктів політичного лобіювання.

Ключові слова: лобістська діяльність, інтереси, фінансово-промислова група, галузеве лобіювання, політичне лобіювання, політичні еліти, форми лобіювання.

ФИНАНСОВО-ПРОМЫШЛЕННЫЕ ГРУППЫ КАК СУБЪЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛОББИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье раскрыт процесс исторического становления и развития финансово-промышленных групп в Украине как субъектов политического лоббирования. Освещены основные проблемы и особенности лоббистской деятельности финансово-промышленных групп как основных субъектов политического лоббирования.

Ключевые слова: лоббистская деятельность, интересы, финансово-промышленная группа, отраслевое лоббирование, политическое лоббирование, политические элиты, формы лоббирования.

FINANCIAL AND INDUSTRIAL GROUPS AS SUBJECTS OF POLITICAL LOBBYING IN UKRAINE

The article discloses a process of historical formation and development of financial-industrial groups in Ukraine as subjects of political lobbying. Presented the main problems and features of lobbying activities of financial-industrial groups as the main subjects of political lobbying.

Keywords: lobbying, interests, financial and industrial group, branch lobbying, political lobbying, political elites, forms of lobbying.

«Мільйони – це бізнес, мільярди – це політика». Цей поширений вислів, який приписують Г. Форду, є актуальним не тільки для сталих демократій з розвинутою ринковою економікою, але й навіть більшою мірою для взаємовідносин великого капіталу та державної влади в трансформаційних суспільствах. Це відбувається хоча б тому, що в них, по-перше, набуття значних статків без допомоги (або бездіяльності) державних посадовців буває неможливим. І, по-друге, таких багатіїв мало, оскільки в перехідних соціумах відсутня економічна інфраструктура, яка б забезпечувала відносно вільну конкуренцію (як механізм «соціальних ліфтів») та перерозподіл матеріальних благ. Відповідно, високий рівень концентрації економічної влади неодмінно призведе й до посилення впливу на політичну сферу, особливо в умовах браку сталих демократичних цінностей у політичній еліті та недостатнього розвитку громад та суспільства в цілому. Кінцевим проявом такої тенденції є утворення олігархічної політичної системи[1].

Практика лобізму свідчить про те, що в багатьох корпораціях, банках, фінансово-промислових групах створюють спеціальні підрозділи з метою здійснення лобістської діяльності. Майже кожна велика компанія, особливо якщо це транснаціональна корпорація, має у своїй структурі власний штат лобістів, що нараховує, залежно від потужності організації, від кількох десятків до кількох сотень співробітників [2, с.2]. Вищезазначені підрозділи можуть мати різні назви (відділення зі зв'язків з громадськістю, відділ з питань законодавства, відділ з питань зв'язків з урядом – «Government Relations», зокрема, в США багато подібних підрозділів мають назву «Вашингтонські представництва»), проте незмінною є їх діяльність – відстоювання інтересів своїх корпорацій шляхом здійснення впливу на

органи державної влади. Слід зазначити, що приклади успішного лобіювання підприємствами зазначених галузей своїх інтересів у владних структурах України свідчать про високу ефективність діяльності вказаних лобістських відділів.

Безперечно, розвиток лобістської діяльності у сучасному її вигляді в Україні виникає з появою потужних фінансово-промислових груп на початку 2000-х років. Попри це український політичний лобізм, пов'язаний з промисловістю та торгівлею, починає формуватись ще в середині 19 століття на теренах Російської та Австро-Угорської імперій.

Розглядаючи історичний досвід розвитку лобістської діяльності в Україні, варто погодитися з думкою дослідника лобізму В. Ф. Несторовича про те, що українське лобіювання має виразне історико-правове походження, яке слід шукати ще у дореволюційній Росії, коли у другій половині XIX – на початку XX ст. виникають різноманітні представницькі об'єднання суб'єктів господарювання – товариства, ради з'їздів, спілки та біржові комітети, що їх юристи тих часів називали «купецькими парламентами». Саме вони на той час стали організаційно-правовою формою відстоювання бізнес-інтересів. Проте, на сьогодні є всі підстави вважати, що були й інші приклади вітчизняного лобіювання у вищезазначений історичний період. Зокрема, громадські та політичні кола національно-демократичного спрямування прагнули відстоювати політичні, громадські, мовні, культурні та економічні (причому, передусім в аграрній сфері) права українського народу, використовуючи свої представницькі повноваження в парламентах Російської імперії (Державна дума) та Австро-Угорщини (палата представників райхстрату). Крім того, вартий уваги розгляд лобістської діяльності в органах місцевого самоврядування Російської імперії. Дослідник лобізму П. О. Толстих виділяє наступні головні інститути, за допомогою яких на рубежі XIX-XX ст. відбувалася взаємодія влади та суспільства: торговельні з'їзди, підприємницькі союзи, дорадчі організації (ради), біржі [1, с.22].

Слід зазначити, що, за даними В. Ф. Несторовича, діяльність більшості лобістських бізнес-структур Російської імперії мала нормативне врегулювання. Так, 4 березня 1906 року імператор Микола II видав іменний указ «Про тимчасові правила щодо товариств та спілок», яким регламентувався порядок утворення та діяльності різноманітних представницьких об'єднань суб'єктів господарювання – товариств, спілок, рад з'їздів та біржових комітетів [2, с.14].

В період економічної кризи, спричиненої Першою світовою війною, на території Російської імперії однією з організаційних форм лобістської діяльності стали дорадчі організації (ради). Найбільш впливовою із вищезазначених установ був Центральний військово-промисловий комітет, до сфери діяльності якого входив розподіл військових замовлень між великими підприємцями. На думку О. П. Любімова, вищевказана установа практично діяла як паралельний уряд [3, с.18].

Після приєднання України до Радянського Союзу лобізм великих виробничих або фінансових установ за зрозумілих причин припинив своє існування в класичному розумінні.

Нова історія лобізму фінансово-промислових груп починається в Україні з формуванням ринкових відносин та створенням парламенту після 1991 року.

Суспільно-політичні трансформації на початкових етапах значно полегшувало використання політичного впливу й авторитету окремих відомих представників національно-демократичної інтелігенції. Наприкінці 1980-х років значно активізувався демократичний рух, що виступав за знищення авторитарної радянської системи. Український історик, професор Юрій Григорович Сергієнко, аналізуючи процес відродження національної еліти, відзначив, що витоки національного руху, діяльність якого призвела до трансформаційних процесів кінця 80-х – поч. 90-х років, можна прослідкувати ще в поколінні «шестидесятників». Наступною хвилею цього процесу стала активізація діяльності правозахисного руху 70-х – 80-х років. Саме такі організації, як Українська Гельсінська група стали основою для створення Народного Руху України. Крім того, склад національних сил активно поповнювали й реформатори з Комуністичної партії (П. Григоренко, Л. Лук'яненко, М. Руденко та ін.). Наприклад, із 1109 делегатів Установчого з'їзду Народного Руху України

228 були комуністами, а 24 – членами комсомолу [4, с.19-201.]

У складі першого в історії незалежної України Парламенту опинилися такі відомі представники національно-демократичного руху, як Ігор Деркач, Іван Драч, Зіновій Дума, Юрій Костенко, Тарас Стецьків, Степан Хмара, В'ячеслав Чорновіл, Володимир Яворівський та інші. Водночас, до Верховної Ради України першого скликання ввійшли такі провідні політики сучасності, колишні представники партійної або господарської номенклатури, як секретар ЦК КПУ з ідеологічної роботи, другий секретар ЦК КПУ Леонід Кравчук, генеральний директор ВО «Південний машинобудівний завод» Леонід Кучма, завідувач організаційним відділом Харківського МК КПУ Євген Кушнар'єв, завідувач аграрним відділом Дніпропетровського ОК КПУ Павло Лазаренко, генеральний директор Полтавського гірничо-збагачувального комбінату Володимир Мартиненко, завідувач відділом сільського господарства Київського ОК КПУ Олександр Мороз та інші. До вихідців із медичної, технічної та наукової інтелігенції належали, відповідно, колишній заступник головного лікаря Краматорської міської лікарні Раїса Богатирьова, начальник виробничо-диспетчерського відділу суднобудівного заводу Анатолій Кінах, директор інституту менеджменту «Львів» при Львівському державному університеті, професор Віктор Пинзеник та інші [5].

Отже, трьома основними джерелами елітотворчого процесу початку й середини 90-х років ХХ ст. можна вважати окремі сегменти номенклатури (особливо регіональної й технократичної), політизовані фінансово-економічні групи та окремі представники антикомуністичних сил. Як зазначив відомий політолог А. Д. Пахар'єв, елітотворчий процес в Україні на тому етапі вилився в формування ідеологічно строкатого й аморфного «політичного конгломерату» із представників колишньої радянської бюрократії, лідерів націонал-демократичних сил і власників великого капіталу (олігархів) [6, с.20-222]. Інші дослідники використовують термін «постноменклатурний конгломерат», розуміючи під ним «сукупність різнорівневих утворень, що сформувались у результаті розкладу й розпаду номенклатурного соціуму».

Вже в парламенті третього скликання активізувалося проникнення власників значних бізнесових структур у законодавчу владу.

Так, депутатами парламентів передостанніх двох скликань були Олександр Буряк (власник «Брокбізнесбанку»), Костянтин Жеваго (голова наглядової ради банку «Фінанси і кредит» і власник низки промислових підприємств), Анатолій Семинога (аграрне ТОВ «Агро-Рось»), Євгеній Суслов (аграрна корпорація «Сквира»), Олександр Фельдман (почесний президент концерну «АВЕК і Ко») та представники Партії регіонів Рінат Ахметов (власник корпорації «Систем Кепітал Менеджмент»), Василь Горбаль (власник «Укргазбанку»), Павло Климець (власник торгової марки «Олімп»), Сергій Ключев (промислове підприємство «Укрпідшипник»), Валентин та Володимир Ландики (концерн «Норд»), Олександр Лещинський (аграрне підприємство «Укрінтерпродукт»), Георгій Скудар (співвласник Новокраматорського машинобудівного заводу), Василь Хмельницький (співвласник металургійного підприємства «Запоріжсталь»). Зрозуміло, вони представляли лобістські групи як промислового, так і фінансового секторів економіки. Значний суспільно-політичний вплив бізнес-еліта має й на регіональному рівні [7].

Нинішній стан суспільного розвитку відбувається під знаком домінуючого впливу економічних і політичних еліт, складовими яких є провідні ФПП. Фахівці вважають, що проблема якості еліти на сьогодні є доленосною для України, тому від її розв'язання залежить сценарій подальшого суспільного розвитку. На жаль, сучасна елітна економіка України набула паразитичного характеру і стала сферою господарювання для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, політичними зв'язками, корупційними знайомствами на вищих щаблях адміністративної та судової влади, правоохоронних органів, за умов відсутності політичної, економічної конкуренції у поєднанні з необмеженим доступом до ресурсів країни. Форма існування елітного сектора органічно набуває ознак організованих форм девіаційної діяльності, зокрема й злочинної – альтернативних тіньових центрів влади

разом з тіньовим силовим забезпеченням[8, с.235].

Слід зазначити, що форми лобізму в Україні наразі є досить різноманітними. Основним з них є прямий індивідуальний лобізм, який ґрунтується на особистих зв'язках підприємців з чиновниками. Його можуть собі дозволити лише найпотужніші підприємства чи компанії, оскільки він належить до «тіньового» типу лобіювання і може здійснюватися лише у структурах виконавчої влади. До іншої форми «тіньового» лобіювання можна віднести клановий лобізм – просування інтересів підприємств чи компаній, які належать певним кланам (бізнес-політичним групам). Такий лобізм є дуже ефективним, оскільки спирається на «авторитет» і можливості групи бізнесменів та банкірів, які діють згуртовано і володіють значними фінансовими ресурсами, заангажованими партіями і ЗМІ, а також потужними особистими зв'язками серед істеблішменту. Таке лобіювання, на відміну від «одноособового», можна здійснювати начебто публічно за допомогою залучення партій, фракцій, ЗМІ, однак справжню мету публічних звернень переважно приховують. Головна мета кланового лобіювання – отримати привілейоване становище для одного підприємства чи невеликої групи «споріднених» підприємств. До особливої форми лобізму в Україні можна віднести багатовекторне лобіювання – лобістська діяльність, яку здійснюють за допомогою всіх можливих засобів і в усіх можливих напрямках впливу. Для цього використовують: міждержавні структури, лобістські структури (асоціації, спілки тощо), парламентські лобістські групи (фракції чи окремі депутати), державні комітети чи комітети при уряді, окремі міністерства, посадових осіб в уряді, держкомітетах, помічників, радників Прем'єр-міністра та Президента[9].

До типових для України форм «тіньового» лобіювання належить і самовисунення. Його механізм ґрунтується на можливості певної державної структури, відомства брати безпосередню участь в економічній діяльності, наприклад, засновувати підприємства чи дотувати наявні. В останньому випадку відомство поєднує аж три функції: воно займається економічною діяльністю, надає протекцію «своїм» підприємствам та у крайньому випадку лобіює ухвалення сприятливих нормативних актів. З огляду на зацікавленість відомства у лобіюванні така форма лобізму і називається самовисуненням. Серед основних форм лобізму можна також назвати й парламентський лобізм. Він не завжди відбувається публічно та колегіально, тому слід розмежовувати «тіньовий» парламентський лобізм, який розпадається на певні різновиди, і «відкритий», що ґрунтується на публічній аргументації та колегіальності ухвалення рішень. Проте український варіант лобізму має дуже специфічну форму - у нас розвивається абсолютно нехарактерний для інших держав процес «завойовування» політичних партій національним бізнесом. У цьому можна побачити хоч і не цілком західну, але одну з можливих форм захисту бізнесу в умовах становлення демократії [10].

Як результат розвитку лобіювання ФПГ в Україні, за оцінками західних експертів, економіку України сьогодні контролюють близько десяти кланів (або фінансово-промислових груп, серед яких «Гас», «Приват», «Фінанси і кредит», «СКМ», «Інтерпайп» та ін.), або близько 100 «олігархів». Між ними точиться постійна «війна» за наближеність до представників вищих щаблів влади, а дехто з них серйозно претендує на найвищі посади в державі[11].

Подібні явища відповідають умовам, за яких діє закон Кеннета Ерроу, згідно з яким в умовах незрілої демократії політичні рішення щодо використання бюджету завжди будуть недостатньо ефективними, якщо є більше двох альтернатив його використання. Оскільки рівень демократії в Україні є недостатнім, то ми можемо очікувати неефективне використання значних сум бюджетів різних рівнів. Показовим прикладом є нинішня ситуація з відшкодуванням ПДВ із бюджету, надання різноманітних пільг тощо. Досить часто податкові та інші фінансові пільги надаються підприємствам і галузям, за якими стоять певні фінансово-промислові групи. У цьому аспекті можна, наприклад, розглядати експеримент у гірничо-металургійному комплексі України, від проведення якого бюджет недоотримав значні суми, хоча сам експеримент сприяв зростанню прибутковості цього комплексу.

Водночас, отриманий приріст доходів значною мірою розподілявся між великими акціонерами, найбільшими з яких є представники кількох олігархічних угруповань Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей та м. Києва.

Бізнес-інтереси ФПП мають дуже глибокий рівень інтеграції з процесами прийняття політичних рішень. Деякі автори навіть порівнюють національну українську економіку з акціонерним товариством, в якому свої інтереси можуть лобіювати лише великі «акціонери» [с.78]. В останніх публікаціях можна знайти все більше інформації про утворення олігархічно організованих політичних груп (ОПГ), у яких взагалі немає потреби в державі як у джерелі та гарантії правил гри в економіці та суспільстві, оскільки їм потрібна саме «гра без правил». [с.8].

Розглядаючи лобіювання фінансово-промисловими групами власних інтересів в Україні, не можна обійти увагою іноземні корпорації, які останнім часом активно входять у вітчизняний ринковий простір.

Іноземні та транснаціональні корпорації впливають на органи державної влади країни, перебувають з метою створення сприятливих умов для своєї діяльності, а саме для:

- скасування обмежень доступу продукції на ринки країни або збільшення квот для відповідних груп товарів;
- зниження митних платежів;
- скасування проведення відносно компаній антидемпінгових заходів;
- отримання дозволу на створення підприємств на території країни, а також придбання корпоративних прав;
- спрощення процедури трудової міграції.

Іноземні комерційні структури лобіюють свої інтереси різними шляхами: це може бути допомога з боку дипломатичних представництв, створення групою іноземних компаній спеціальної структури, що буде лобіювати їх інтереси (приміром, японські компанії, що діють в США, об'єднали свої лобістські зусилля, створивши дві організації – «Кейдарен» та Американсько-японську торговельну раду, водночас, самі американці вважають японське лобі єдиною «корпорацією Японія») [с.119]; фірма може здійснювати лобіювання самостійно або через найняті лобістські фірми, останнє є поширеною практикою в США.

Лобізм з боку іноземних комерційних структур є звичним явищем у сучасному світі. У США дуже сильними є позиції економічного лобі корпорацій та фінансово-промислових груп Китаю та Японії. Активний наступ японського капіталу в Америці ледве не примусив Конгрес прийняти спеціальну постанову про заборону скупки японськими транснаціональними корпораціями певних секторів економіки США, проте японське лобі заблокувало зазначену законодавчу ініціативу [с.27]. Слід зазначити, що вітчизняний уряд, відстоюючи економічні інтереси країни, також виступав в якості замовника лобістських послуг за кордоном, зокрема, під час підписання міждержавних протоколів у рамках вступу до Світової організації торгівлі [с.4]. Проте, більшість вітчизняних науковців та політиків, зокрема, політолог А. Єрмолаєв, з розчаруванням констатують, що український уряд сам є найбільш ефективним лобістом для іноземних структур [с.3].

Оскільки іноземний лобізм об'єктивно буде посилюватись у сучасному глобалізованому світі, то з огляду на можливі негативні наслідки вказаного впливу, він повинен жорстко контролюватись державою. Лобіювання є однією з форм участі в управлінні державними справами, тому виглядає логічним, що його можуть здійснювати тільки вітчизняні структури, зокрема і при представництві інтересів іноземних комерційних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карлін М. І. Фінансова система України [Електронний ресурс] / М. І. Карлін // Перша українська електронна бібліотека підручників. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com.ua>.
2. Круш П. Лобіювання економічних інтересів у державі / П. Круш // Економіка України. — 2005. — №10. — С. 75–80.

© **Маслов Ю. К.**

3. Дзеркало тижня. — 2010. — 15 трав. (№18)
4. Соломатина В. М. Иностраный лоббизм в США. (Реферативный обзор) / В. М. Соломатина // РЖ История. — 2001. — № 1. — С. 117-124.
5. Иванов Н. Б. Организация наиболее влиятельных иностранных лобби в США / Н. Б. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 3. — С. 24-31.
6. Яценюк А. Даже если солнце «отключат», все равно выживем / А. Яценюк // Зеркало недели. — 2006. — № 6 (585). — 18 февраля. — С. 1, 4.
7. Ганжуров Ю. Парламент України в політичній комунікації / Ю. Ганжуров. — К.: Україна, 2007. — 352 с.

Маслов Юрій Костянтинович – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 342.5:328.132.7

ЭВОЛЮЦИЯ ИДЕИ СОЛИДАРИЗМА ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАДНИХ СИСТЕМ СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Принцип солідарності та засноване на його засадах ідейно-політичне вчення солідаризму розглядається в історичній ретроспективі, починаючи з часів античності до сучасних уявлень про солідарність у світовому масштабі. Доводиться теза про те, що солідаризм як ідея та політико-філософське вчення про взаємодію структурних елементів єдиного суспільного організму розвивався в межах європейської політичної думки та практики державотворення та уособився в політико-правовій доктрині побудови сучасної системи влади європейського зразка, до якого прагнули країни Центральної та Східної Європи під час формування власних систем влади на шляху до європейської інтеграції.

Ключові слова: принцип солідарності, солідаризм, система влади, взаємодія, взаємодопомога, політична єдність, спільна політична взаємовідповідальність.

ЭВОЛЮЦИЯ ИДЕИ СОЛИДАРИЗМА КАК КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМ ВЛАСТИ СОВРЕМЕННЫХ СТРАН ЕВРОПЫ

Принцип солидарности и сложившееся на его основе идейно-политическое учение солидаризма рассматривается в исторической ретроспективе, начиная со времен античности и до современных представлений о солидарности в мировом масштабе. Проводится мысль о том, что солидаризм как идея и политико-философское учение о взаимодействии структурных элементов единого общественного организма развивался в рамках европейской политической мысли и практики государственоведения и воплотился в политико-правовой доктрине построения современной системы власти европейского образца, к которому стремились страны Центральной и Восточной Европы во время формирования собственных систем власти на пути к европейской интеграции.

Ключевые слова: принцип солидарности, солидаризм, система власти, взаимодействие, взаимопомощь, политическое единство, политическая взаимответственность.

EVOLUTION OF THE IDEA OF SOLIDARITY AS A CONCEPTUAL BASIS FOR PERFORMANCE OF POWER SYSTEM IN MODERN EUROPE

The principle of solidarity and based on its ideological basis political doctrine of solidarity is considered in the historical retrospective ranging from antiquity to contemporary notions of solidarity on a global scale. It is suggested that the idea of solidarism and politico-philosophical theory of the interaction of social organism elements developed in the framework of the European political thought and practice of governance and embodied in the political and legal doctrine of